

บทที่ 6

ผลของการฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรส

เงื่อนไขแห่งการสมรส เป็นข้อกำหนดของกฎหมายที่ห้ามชายหญิงทำการสมรสกันในกรณีต่าง ๆ เงื่อนไขแห่งการสมรสในแต่ละกรณีจึงมีเหตุผลแตกต่างกันไป มีความสำคัญแตกต่างกันไป เงื่อนไขแห่งการสมรสในหมวด 2 จึงเป็นข้อห้ามโดยรวมทั้งหมด ซึ่งอาจลำดับความแตกต่างได้จากผลของการฝ่าฝืนเงื่อนไขในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่มีความสำคัญน้อย คือถ้ามีการฝ่าฝืนเงื่อนไขเหล่านี้แล้วก็จะไม่มีผลในทางกฎหมายต่อความสมบูรณ์ของการสมรส ต่อมามีความสำคัญในระดับปานกลาง คือถ้ามีการฝ่าฝืนเงื่อนไขเหล่านี้แล้วก็จะไม่มีผลในทางกฎหมายที่สามารถร้องขอต่อศาลให้เพิกถอนการสมรสได้ และประการสุดท้ายมีความสำคัญมาก คือถ้ามีการฝ่าฝืนเงื่อนไขต่าง ๆ ที่สำคัญมากนี้จะมีผลในทางกฎหมายที่สามารถร้องขอต่อศาลให้การสมรสเป็นโมฆะได้

ดังนั้น ชายหญิงใดทำการสมรสโดยไม่มีเงื่อนไขแห่งการสมรส การสมรสนั้นก็ย่อมสมบูรณ์ มีความสัมพันธ์ฉันสามีภริยาเป็นครอบครัวต่อไป แต่ถ้ามีการฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรสแล้ว การสมรสนั้นก็อาจจะไม่สมบูรณ์อย่างใดอย่างหนึ่งตามมา แล้วแต่ว่าเงื่อนไขแห่งการสมรสที่มีการฝ่าฝืนนั้นมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด ในส่วนนี้จึงจะขอกกล่าวถึงผลของการฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรสตามลำดับคือ

1. มีผลสมบูรณ์

เงื่อนไขแห่งการสมรสในบางกรณีแม้กฎหมายจะห้ามไม่ให้ชายหญิงทำการสมรสกัน แต่ถ้ามีการฝ่าฝืนทำการสมรสกันแล้วผลแห่งการสมรสนั้นก็ไม่ใช่ไปมีผลสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขแห่งการสมรสบางกรณีกำหนดขึ้นเพื่อป้องกัน ไม่ให้เกิดความไม่เหมาะสมบางประการขึ้น ซึ่งในความเป็นจริงถ้าได้มีการแก้ไขข้อเท็จจริงบางประการก็จะสามารถทำการสมรสกันได้ แต่อย่างไรก็ดี ถ้ามีการฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรสดังกล่าวก็ไม่มีผลเสียต่อการสมรสนั้น ถือว่าการสมรสนั้นสมบูรณ์ เงื่อนไขแห่งการสมรสที่มีการฝ่าฝืนแล้วมีผลสมบูรณ์อยู่นั้นมีอยู่ 2 กรณีคือ

1.1 ผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมทำการสมรสกัน

มาตรา 1451 บัญญัติว่า “ผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมจะสมรสกันไม่ได้”

ผู้รับบุตรบุญธรรมเปรียบเสมือนเป็นบิดามารดา บุตรบุญธรรมเปรียบเสมือนบุตรธิดา ในทางกฎหมายผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมจึงเป็นบิดามารดากับบุตรนั่นเอง ซึ่งแน่นอนว่า บิดามารดากับบุตรจะทำการสมรสกันไม่ได้ดังที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 1450 ว่า ชายหญิงซึ่งเป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปหรือลงมาจะทำการสมรสกันไม่ได้ แต่อย่างไรก็ดี ผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมเป็นเพียงบิดามารดากับบุตรในทางกฎหมายแต่ไม่ได้เป็นญาติสืบสายโลหิตกันจริงๆ

การรับบุตรบุญธรรมนั้นบุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่ายี่สิบห้าปีจะรับบุคคลอื่นเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้ แต่บุคคลนั้นจะต้องมีอายุแก่กว่าผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมอย่างน้อยยี่สิบห้าปี (มาตรา 1598/19) ในการรับบุตรบุญธรรมจะต้องทำการจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมาย (มาตรา 1598/27) การรับบุตรบุญธรรมจะมีผลที่สำคัญต่อบุตรบุญธรรม บิดามารดาที่แท้จริง และผู้รับบุตรบุญธรรม กล่าวคือ ทรัพย์สินของบุตรบุญธรรมจะมีฐานะอย่างเดียวกับบุตรชอบด้วยกฎหมายของผู้รับบุตรบุญธรรม แต่จะไม่สูญเสียสิทธิและหน้าที่ในครอบครัวที่ได้กำเนิดมา (มาตรา 1598/28) ทรัพย์สินของบิดามารดาที่แท้จริงนั้น ถ้าตกลงยินยอมยกบุตรของตนให้แก่ผู้รับบุตรบุญธรรมแล้ว บิดามารดาโดยกำเนิดก็จะหมดอำนาจปกครองนับแต่วันเวลาที่เด็กเป็นบุตรบุญธรรม (มาตรา 1598/28) และทรัพย์สินของผู้รับบุตรบุญธรรมนั้นจะไม่ก่อให้เกิดสิทธิรับมรดกของบุตรบุญธรรมในฐานะทายาทโดยธรรมเพราะเหตุการรับบุตรบุญธรรม (มาตรา 1598/29) แต่อย่างไรก็ดี การรับบุตรบุญธรรมจะยกเลิกเสียก็ได้ ซึ่งถ้าบุตรบุญธรรมบรรลุนิติภาวะแล้วก็สามารถตกลงกันเองระหว่างผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมแล้วไปจดทะเบียนเลิกรับบุตรบุญธรรมต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ตามมาตรา 1598/31

เมื่อผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมไม่ได้เป็นบิดามารดากับบุตรโดยสายโลหิตระหว่างกันแล้ว หากต่อมาเกิดมีความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปต้องการมีความสัมพันธ์อย่างสามีภริยาต่อกัน ในทางกฎหมายก็สามารถทำได้โดยตกลงกันยกเลิกการรับบุตรบุญธรรมตามมาตรา 1598/31 แล้วไปทำการจดทะเบียนสมรสกัน แต่อย่างไรก็ตาม ก็อาจมีบุคคลที่ไม่ทราบหรือไม่เข้าใจกฎหมาย หรืออาจเป็นด้วยเหตุผลอื่น ๆ ทำให้ผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมทำการสมรสกันโดยยังมีสถานะของผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมตามกฎหมายอยู่ เปรียบเสมือนบิดามารดาทำการสมรสกับบุตรซึ่งน่าจะเป็นการกระทำที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน แต่เนื่องจากไม่ใช่บิดามารดากับบุตรตามสายโลหิตถ้าจะกำหนดให้การสมรสมีผลเสียไปก็คงจะไม่สามารถทำให้ความเป็นผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมยังคงอยู่ต่อไปได้ในสังคม

ด้วยเหตุดังกล่าว มาตรา 1598/32 จึงได้กำหนดว่า “การรับบุตรบุญธรรมย่อมเป็นอันยกเลิกเมื่อมีการสมรสฝ่าฝืนมาตรา 1451” ดังนั้นถ้าผู้รับบุตรบุญธรรมทำการสมรสกับบุตรบุญธรรมซึ่งฝ่าฝืนมาตรา 1451 แล้ว ก็ให้ถือว่าเป็นการยกเลิกการรับบุตรบุญธรรม การสมรสที่ทำการฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรส มาตรา 1451 จึงมีผลสมบูรณ์

1.2 หญิงที่การสมรสสิ้นสุดลงทำการสมรสใหม่

มาตรา 1453 บัญญัติว่า “หญิงที่สามีตายหรือที่การสมรสสิ้นสุดลงด้วยประการอื่น จะทำการสมรสใหม่ได้ต่อเมื่อการสิ้นสุดแห่งการสมรสได้ผ่านพ้นไปแล้วไม่น้อยกว่าสามร้อยสิบวัน เว้นแต่

1. คลอดบุตรแล้วในระหว่างนั้น
2. สมรสกับคู่สมรสเดิม
3. มีใบรับรองแพทย์ประกาศนียบัตรหรือปริญญาซึ่งเป็นผู้ประกอบการรักษาโรคในสาขาเวชกรรมได้ตามกฎหมายว่ามีได้มีครรภ์ หรือ
4. มีคำสั่งของศาลให้สมรสได้”

มาตรานี้กฎหมายกำหนดไว้เพื่อห้ามผู้หญิงเท่านั้นที่การสมรสสิ้นสุดลงจะทำการสมรสใหม่ได้จะต้องรอให้เวลาผ่านพ้นไปก่อนไม่น้อยกว่าสามร้อยสิบวัน การสมรสสิ้นสุดลงนี้หมายถึงความถึงกรณีความตาย การหย่า หรือศาลพิพากษาให้เพิกถอนตามมาตรา 1501 การที่กฎหมายกำหนดห้ามผู้หญิงเท่านั้นไม่ให้ทำการสมรสใหม่ภายในสามร้อยสิบวันก็เนื่องจากไม่ต้องการให้เกิดปัญหาตามมา หากว่าผู้หญิงตั้งครรภ์ ใครจะเป็นบิดาของเด็กนั้น คือชายที่เป็นสามีก่อนการสมรสสิ้นสุดลง หรือชายที่เข้ามาทำการสมรสใหม่กับหญิงนั้น ซึ่งถ้าการสมรสเกิดขึ้นภายหลังสามร้อยสิบวันปัญหาเรื่องเด็กจะไม่เกิดขึ้น ดังนั้นกฎหมายมาตรา 1453 นี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเรื่องใครเป็นบิดาของเด็ก จึงกำหนดห้ามเฉพาะผู้หญิงไม่ให้ทำการสมรสใหม่ภายในสามร้อยสิบวัน นับแต่การสมรสสิ้นสุดลง

แต่อย่างไรก็ดีก็มีข้อยกเว้นที่หญิงจะทำการสมรสใหม่ได้โดยไม่ต้องรอเวลาให้ผ่านพ้นไปก่อนสามร้อยสิบวัน คือกรณีข้อยกเว้นตามมาตรา 1453 วรรคสอง ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเป็นข้อยกเว้นที่ทำให้ไม่เกิดข้อสงสัยในเรื่องเกี่ยวกับบุตรว่าใครเป็นบิดา เช่น ทำการสมรสกับคู่สมรสเดิมคลอดบุตรแล้วในระหว่างนั้น มีใบรับรองแพทย์ว่าไม่ได้ตั้งครรภ์อยู่ หรือมีคำสั่งของศาลให้ทำการสมรสได้ ซึ่งอาจเป็นกรณีที่มิใช่ใบรับรองแพทย์ว่าตนเองเป็นหมันไม่สามารถ

ตั้งครรถ์ได้ก็เป็นได้ เป็นต้น

แม้ว่ากฎหมายจะห้ามหญิงที่การสมรสสิ้นสุดลงทำการสมรสใหม่ภายในเวลาสามร้อยสิบวันก็ตาม แต่ถ้ามีหญิงทำการฝ่าฝืนมาตรา 1453 นี้จะมีผลอย่างไร ในกรณีนี้ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้แต่อย่างใดว่าถ้ามีการฝ่าฝืนมาตรา 1453 จะเป็นโมฆะหรือโมฆียะ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าถ้ามีการฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรสมาตรา 1453 การสมรสนั้นก็ยังมีผลสมบูรณ์

ผลที่ตามมาประการหนึ่งที่สำคัญมากถ้ามีการฝ่าฝืนมาตรา 1453 แม้ผลของการสมรสจะสมบูรณ์ แต่บุตรที่เกิดขึ้นภายในเวลาสามร้อยสิบวันนับแต่การสมรสของหญิงสิ้นสุดลงนั้นจะเป็นบุตรของใคร เรื่องบุตรนี้จะต้องพิจารณาจากมาตรา 1537 ที่บัญญัติไว้ว่า “ในกรณีที่หญิงทำการสมรสใหม่นั้นเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 1453 และคลอดบุตรภายในสามร้อยสิบวันนับแต่วันที่การสมรสสิ้นสุดลง ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเด็กที่เกิดแต่หญิงนั้นเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชาย ผู้เป็นสามีคนใหม่ และห้ามมิให้นำข้อสันนิษฐานในมาตรา 1536 ที่ว่าเด็กเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของสามีเดิมมาใช้บังคับ ทั้งนี้ เว้นแต่มีคำพิพากษาของศาลแสดงว่าเด็กมิใช่บุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามีคนใหม่นั้น” กฎหมายได้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเด็กที่เกิดแต่หญิงนั้นเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามีคนใหม่ แต่อย่างไรก็ดี ชายนั้นจะไม่รับเด็กเป็นบุตรของตนก็ได้โดยใช้สิทธิตามมาตรา 1539 ฟ้องเด็กกับมารดาเด็กร่วมกัน ถ้าศาลพิพากษาว่าเด็กนั้นมิใช่บุตรของชายก็จะนำข้อสันนิษฐานของกฎหมายมาตรา 1537 ที่ว่าเด็กเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามีคนใหม่มาใช้ไม่ได้

2. มีผลเป็นโมฆะ

เงื่อนไขแห่งการสมรสบางกรณีก็มีความสำคัญมากไม่ควรถือจะมีการสมรสฝ่าฝืนเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้ แต่ถ้ามีชายหญิงทำการสมรสฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรสเหล่านี้ ซึ่งถือว่ามีผลสำคัญมากแล้วการสมรสนั้นก็จะมีผลเป็นโมฆะ การสมรสเป็นโมฆะนี้ได้บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะหนึ่งหมวดคือ หมวด 5 เรื่อง “ความเป็นโมฆะของการสมรส” ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องสำคัญมากเรื่องหนึ่ง

เงื่อนไขแห่งการสมรสที่ทำการสมรสฝ่าฝืนแล้วมีผลเป็นโมฆะ มี 4 กรณี คือ

1. บุคคลวิกลจริตหรือบุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ จะทำการสมรสไม่ได้ (มาตรา 1449)

2. ชายหญิงซึ่งเป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปหรือลงมาก็ดี เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมแต่บิดาหรือมารดาก็ดี จะทำการสมรสกันไม่ได้ (มาตรา 1450)
3. ชายหรือหญิงจะทำการสมรสกันในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้ (มาตรา 1452)
4. ชายหญิงทำการสมรสจะต้องแสดงความยินยอมเป็นสามีภริยากันโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียน (มาตรา 1458)

จะเห็นได้ว่า การสมรสที่เป็นโมฆะถ้ามีการสมรสฝ่าฝืนมีอยู่ 4 กรณี คือ กรณีตามมาตรา 1449 มาตรา 1450 มาตรา 1452 และมาตรา 1458 ถ้าชายหญิงทำการสมรสฝ่าฝืน 4 กรณีดังกล่าวนี้ ถือได้ว่าเป็นการสมรสฝ่าฝืนเงื่อนไขที่เป็นโมฆะ แต่การสมรสที่เป็น โมฆะนี้จะยังไม่มีผลเป็นโมฆะ จนกว่าจะมีการดำเนินการตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้ (มาตรา 1496 และมาตรา 1497) เมื่อศาลพิพากษาว่าการสมรสเป็น โมฆะ หรือมีการกล่าวอ้างขึ้นสำหรับกรณีการฝ่าฝืนมาตรา 1452 การสมรสนั้นก็จะถือว่าเป็นโมฆะไม่มีการสมรสเกิดขึ้น

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาที่เกิดขึ้นก่อนที่ศาลจะพิพากษาให้การสมรสเป็นโมฆะจะเป็นอย่างไรเพราะเมื่อศาลพิพากษาให้การสมรสเป็น โมฆะแล้วการสมรสนั้นจะถือว่าเป็นการสมรสเกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น ชายหญิงอยู่กินกันฉันสามีภริยาไปแล้ว มีความสัมพันธ์ในทางทรัพย์สินเกิดขึ้นแล้ว มีความเกี่ยวข้องทางนิติกรรมกับบุคคลภายนอกในฐานะสามีภริยา มีบุตรเกิดมา เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาจะต้องพิจารณาถึงผลของการสมรสที่เป็นโมฆะที่มีกฎหมายกำหนดการแก้ปัญหาไว้แล้วซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในส่วนต่อไป

3. มีผลเป็นโมฆียะ

สำหรับเงื่อนไขแห่งการสมรสอื่น ๆ ก็มีลักษณะความสำคัญที่แตกต่างออกไป คือมีความสำคัญแต่ถ้ามีการฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรสเหล่านี้แล้วก็ไม่ถึงขนาดที่จะมีผลเป็นโมฆะเสียไปทั้งหมด แต่ก็ขอให้ศาลเพิกถอนการสมรสนั้นเพื่อให้การสมรสสิ้นสุดลงได้ กรณีดังกล่าวคือ การสมรสที่เป็นโมฆียะ การสมรสนี้สามารถร้องขอให้ศาลพิพากษาเพิกถอนเพื่อให้การสมรสสิ้นสุดลงได้ แต่ถ้าไม่ได้มีการร้องขอต่อศาลแล้วการสมรสนั้นก็จะมีผลสมบูรณ์ต่อไป การสมรสเป็นโมฆียะนี้บัญญัติไว้ในหมวด 6 เรื่อง “การสิ้นสุดแห่งการสมรส” มาตรา 1501 บัญญัติว่า “การสมรสย่อมสิ้นสุดลงด้วยความตาย การหย่า หรือศาลพิพากษาให้เพิกถอน” จึงเห็นได้ว่าการสิ้นสุดแห่งการสมรสมีอยู่ 3 กรณี การสมรสเป็นโมฆียะ คือกรณีศาลพิพากษาให้เพิกถอนใน

มาตรา 1501 นั้นเอง

การสมรสเป็นโมฆียะถ้าชายหญิงทำการสมรสฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรส 5 กรณี คือ

1. ชายหญิงจะทำการสมรสได้เมื่อมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว (มาตรา 1448)
2. การสมรสที่ชายหญิงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสำคัญผิดตัวคู่สมรส (มาตรา 1505)
3. การสมรสที่ชายหญิงทำการสมรสโดยถูกกลั่นแกล้งอันถึงขนาด (มาตรา 1506)
4. การสมรสที่ชายหญิงได้ทำการสมรสโดยถูกข่มขู่อันถึงขนาด (มาตรา 1507)
5. ชายหญิงผู้เยาว์ต้องได้รับความยินยอมในการทำการสมรส (มาตรา 1509)

การสมรสฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรส 5 กรณีนี้จะทำให้การสมรสเป็นโมฆียะ การสมรสที่เป็นโมฆียะยังมีผลเป็นการสมรสอยู่ยังไม่เสียไปจนกว่าจะมีการร้องขอต่อศาลให้ศาลพิพากษาเพิกถอนการสมรสนั้น การสมรสจึงจะสิ้นสุดลงในวันที่คำพิพากษาถึงที่สุด

เมื่อการสมรสที่เป็นโมฆียะสิ้นสุดลง ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาก็สิ้นสุดลงแต่ไม่ไปกระทบถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาทั้งในเรื่องส่วนตัวและทรัพย์สินที่เกิดขึ้นก่อนที่ศาลจะพิพากษาเพิกถอนทำให้การสมรสสิ้นสุดลง แต่เมื่อการสมรสสิ้นสุดลงแล้วผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไรในเรื่องต่าง ๆ อาทิ สถานะของตัวชายหญิงนั้น ทรัพย์สิน หนี้สิน ถ้ามีบุตรใครจะเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง หรือเป็นผู้ออกเงินค่าอุปการะเลี้ยงดูบุตร ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้จะได้พิจารณาถึงผลของการสมรสที่เป็นโมฆียะซึ่งมีกฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในส่วนต่อไป